

Barkáts J.¹
„Növekedési kényszer” az ukrán felsőoktatásban

¹ *Barkáts Jenő, a fizikai és matematikai tudományok kandidátusa, docens, licenzálási és akkreditálási prorektor
 II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, Ukrajna*

Absztrakt. Az ukrán állami rendelkezések egyre magasabb követelményeket támasztanak a felsőoktatási intézményekkel és az ott dolgozó oktatókkal szemben. Ez állandó szakmai növekedési, valamint publikálási kényszert jelent minden főiskolai vagy egyetemi oktatónak, s nem mindig eredményez valódi tudományos teljesítményt. Növekszik ugyan a tudományos publikációk száma, de az ukrán oktatók, kutatók még mindig ritkán publikálnak nívós tudományos lapokban, ezért többségük munkáját nem vagy alig ismerik a világban. A helyzetet csak egy új ösztönzési rendszer létrehozása javíthatna.

Kulcsszavak: *felsőoktatás, kutatás, publikálás, habilitáció, Ukrajna*

Bevezetés. Az ukrán felsőoktatás a Bolognai folyamat-hoz való csatlakozás óta a változások korát éli. Az ország egy ideje úgy próbálja megreformálni a felsőoktatását, hogy az a vállalt kötelezettségeknek is megfeleljen, és a nemzeti felsőoktatási rendszer vívmányait is megőrizze. A rendszerváltás óta a felsőoktatás is a vállalkozói tevékenységek szférájába került, ami számos magántulajdonban levő felsőoktatási intézet megjelenéséhez vezetett, amelyek jó része, a kedvezőbb adókulcsok és elbírálás végett, idővel államosította magát. Ezzel párhuzamosan az állami egyetemeken, főiskolákon csökkent a diákok létszáma, s némely esetben ez az egyes szakok létét veszélyeztette. E kihívásra az állami intézetek fiókintézetek nyitásával válaszoltak. Ez a folyamat ahhoz vezetett, hogy az országban jelenleg nyolcszáznál több felsőoktatási intézmény és óriási képzési túlkínálat van. A gazdasági válság mellett a diákért folyó küzdelem a fő oka a felsőoktatási képzések színvonaláromlásának. Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma megpróbál változtatni ezen a helyzeten, és szigorítja a képzési feltételeket. A felsőoktatási képzési feltételek részét az oktatókkal szemben támasztott, képzettségükre, tudományos tevékenységükre vonatkozó követelmények képezik.

E cikk **célja**, hogy ismertesse az ukrán felsőoktatásban dolgozó oktatók tudományos kutatómunkájának formai és mennyiségi követelményeit, azok hatását a szakmai fejlődésükre, valamint a képzés, intézmény akkreditálására, a pedagógusközösség felsőoktatási szegmensének alakulására.

Ehhez az ukrán felsőoktatási normatív dokumentumokat és az ukrán Állami Statisztikai Szolgálat adatait használtuk fel.

A felsőfokú képzés szerkezete. Az ukrán felsőfokú képzés négy szintből áll. Ezek: az ifjú szakértő – ami felsőfokú szakképzésben szerezhető meg –, a bachelor, a szpecialiszt és a magiszter szint. Viszont a felsőfokú végzettségről szóló diploma csak a három utóbbiban szerezhető meg. Ennek ellenére Ukrajnában a felsőfokú szakképzést is a felsőoktatáshoz sorolták. Sok főiskola, egyetem rendelkezik olyan külön szerkezeti egységgel, ahol felsőfokú szakképzés folyik. A teljes felsőfokú végzettség két egymásra épülő szintből álló képzési rendszerben szerezhető meg. A felsőfokú képzés első lépcsője a bachelor szint, ami Ukrajnában a nappali tagozaton négy, a levelezőn öt éves képzés. A második lépcsőt a teljes felsőfokú végzettséget adó szpecialiszt-, valamint a magiszterképzés jelenti. Ezen a duális állapotban, valószínű, a jövőben, az új felsőoktatási törvény elfogadása után sem történik változás.

Az alapfokozatot nyújtó első képzési szint megfelelő elméleti és gyakorlati felkészítést ad a tanulmányok azonnali folytatásához szpecialiszt vagy magiszteri szinten. A szpecialiszt képzés általában egy, a magiszteri két éves. [1]

Kivételt képez az egységes képzés, ami a mesterfokozat megszerzésével zárul. Ilyen az orvosi, a jogi és a nemzetbiztonsági szak, ahol a képzés öt-hat éves. A szpecializtképzés a gyakorlati, a magiszteri a kutatói és felsőoktatási feladatok ellátására készíti fel a diákokat. A szpecialiszt vagy magiszteri diploma feljogosít a PhD (Ukrajnában aspirantúrának nevezett) képzésbe való felvételre.

A képzési rendszer szerkezetének megfelelően az ukrán felsőoktatási intézményeket, függetlenül attól, hogy állami vagy magánintézetről van szó, négy szinthez sorolja az állami szabályozás. Az I. szinthez a felsőfokú szakiskolák, a II. szinthez a BSc, a III. szinthez a szpecialiszt és a IV. szinthez a magiszteri képzést folytató intézetek tartoznak, függetlenül attól, hogy szerepel-e a nevükben az egyetem, főiskola vagy akadémia szó.

Mivel a felsőfokú végzettség a II., a III. és a IV. szint intézeteiben szerezhető meg, az olyan oktatási intézményekkel és oktatóikkal szemben, ahol BSc, SSc vagy MSc képzés folyik, más követelményeket támaszt az oktatási tárca, mint az I. szint intézeteivel szemben. Ennek megfelelően az oktatókat két külön kategóriába sorolják: az alacsonyabb szinten ezeket pedagógiai, míg a magasabban – tudományos-pedagógiai munkatársnak tekintik. Különböző elvárásoknak kell megfelelniük, de az intézményekkel szemben is támasztanak az oktatók összetételére vonatkozó követelményeket.

Az elvárások

Előbb vizsgáljuk meg **az intézmény szempontjából** a kérdést.

Az ukrán rendelkezések értelmében a felsőoktatási intézet rektorának nagydoktori fokozattal és professzori címmel kell rendelkeznie. Az MSc képzést folytató tanszék vezetőjének nagydoktori fokozattal és professzori habilitációval, míg az SSc képzésnél kandidátusi fokozattal és docensi habilitációval kell rendelkeznie. A BSc képzést folytató tanszék vezetőjének elegendő a tudományok kandidátusa fokozat. [2]

A BSc képzésben az előadások 75%-át, az SSc képzésben 85%-át, az MSc képzésben 95%-át tudományok kandidátusa, illetve habilitált docens kell hogy tartsa. A BSc képzésben az előadások 10%-át, az SSc képzésben 20%-át, az MSc képzésben 40%-át főállású nagydoktornak, illetve habilitált professzornak kell tartania. Szerencsére a magasabb szintű képzésben kevesebb az előadás és rövi-

debb a szorgalmi időszak, így könnyebben érhető el a megfelelő arány. Könnyítést jelent, hogy az olyan oktató által tartott előadások fele, aki az intézetnél több mint tíz éve dolgozik, kandidátusi fokozattal és docensi habilitációval rendelkezik, valamint egy monográfiának vagy abban egy fejezetnek önálló szerzője, a százalékszámításnál professzor által tartott előadásként számolható el. Hála ennek a BSc képzés, a 10%-os professzori arány ellenére, akár habilitált professzor nélkül is megvalósítható. [2]

De nem ez az egyetlen dimenzió, ahol hasonló követelmények jelennek meg. Már az SSc képzésben 25 diákonként egy főállású nagydoktor, illetve habilitált professzor megléte a követelmény. Ha a képzés nem felel meg ezeknek az elvárásoknak, a szak egyszerűen nem éli túl a soros ellenőrzést vagy akkreditálást. Ez komoly terhet jelent a kisebb intézetek költségvetése számára. Ezért ezek sokszor csak az akkreditálás évében alkalmaznak tudományos fokozattal és címmel rendelkező – többnyire már nyugdíjas – oktatót. A közeljövőben, valószínű, már ez sem jelent megoldást. [2]

Az egyetemek akkreditálásánál a kandidátusi és a nagydoktori képzések hatékonysága meghatározó szerepet kap. [3]

Az új Oktatási Törvény tervezete az egyetem akkreditálásánál egy tucat doktori tanács meglétét feltételezi, ami mellett természetesen doktori programok, aspirantúra is működik. Annak ellenére, hogy a tervezetet még nem fogadták el, az már most is az intézményi növekedést ösztönzi. [4]

De, mint minden „éremnek”, ennek is van másik oldala: **az oktatók kötelezettségei és érdekei.**

A főiskolák és az egyetemek oktatói az oktatás mellett kötelezően tudományos munkával, kutatással is foglalkoznak, még akkor is, ha ennek a szervezeti, anyagi háttérre nem biztosított. Ettől a karrierje jobban függhet, mint tanári munkájának hatékonyságától. És ez többnyire így is van. A ranglétra csúcsáig, általában, a következő lépcsőfokokat kell „megmászni”: gyakornok, tanársegéd, tanár, docens, professzor. A két első beosztás gyakorlati és szemináriumi foglalkozások vezetésére jogosít fel, és betöltéséhez a megfelelő, többnyire szpecialiszt végzettség is elegendő. A tanári beosztásban a gyakorlati foglalkozások vezetése mellé az előadások tartása is társul. Betöltéséhez magiszteri diplomával kell rendelkeznie a jelöltnek. A két utóbbihoz megfelelő tudományos fokozat és cím, habilitáció is szükségeltetik. A docensi beosztáshoz többnyire elegendő a tudományok kandidátusa, a professzorihoz a nagydoktori tudományos fokozat. A docensi beosztás 25%-os fizetésemelést jelent, a professzori 33%-osat. Amennyiben a beosztásba került oktató két éven belül nem szerzi meg docensi, illetve a professzori habilitációt, úgy továbbra is megmaradhat a beosztásában, de alacsonyabb fizetési kategóriába kerül, illetve kerülhet. Az ilyen kollégát az is ösztönzi, hogy a habilitációs eljárás indítását csak azután szorgalmazhatja, ha már legalább 5 évet dolgozott docensi vagy professzori állásban. Tehát szükséges, hogy továbbra is a beosztásában maradjon. Ha szerencséje van, és az intézmény vezetősége szakértelemmel látja el a teendőit és gondot visel az intézmény fejlesztésére s racionálisan jár el, a jelölt a docensi beosztást még a kandidátusi fokozat elnyerése előtt néhány évvel korábban megkapja. Így sokkal hamarabb elindítható a habilitációs eljárás. [5]

Kandidátusi disszertáció csak akkor kerülhet védésre, ha eredményeit legalább öt, szaklapban megjelent cikkben már publikálta a szerző. Ebből az egyik kötelezően egy külföldi szaklapban kell hogy megjelenjen. Nagydoktori disszertáció csak akkor kerülhet tudományos tanács elé, ha eredményeit legalább 20, szaklapban megjelent cikkben publikálta a szerző, amiből 4 kötelezően külföldi szaklapban publikált cikk. Emellé jön még egy társszerzők nélkül publikált monográfia és kéttucatnyi konferencia-előadás tézise. [6]

A kandidátusi fokozat megléte lehetővé teszi a docensi habilitációt, a nagydoktori a professzorit. Az első öt, a második 10 további cikk, monográfia publikálását, kandidátusjelöltek témavezetését (tehát újabb publikációk generálását) jelenti. [7]

Az intézményben folyó kutatómunka hatékonysága fontos mutató a rangsorolásnál. Ennek egyik összetevője a szaklapban megjelent publikációk száma. A tudományos kutatómunka eredményességét is publikációban mérik. Az intézmény IV. szintű akkreditáláshoz szaklap és doktori iskola megléte szükséges. Így a kör bezárul. A publikálási-védési-akkreditálási eljárások egymás hatását erősítik: egyre több publikáció születik, egyre több publikálási lehetőségre van szükség. Mindez állandó publikálási kényszerrel jelent az oktatók számára.

2012-ben – az Állami Statisztikai Szolgálat adatai szerint – Ukrajnában 33640 aspiráns volt, ami a 2011-es adatokhoz képest gyakorlatilag nem változott (–1,6%). A nagydoktori képzésben részt vevők száma viszont 11,2%-kal nőtt, és elérte a 1814 főt. Mintegy 90%-uk képzését az állam finanszírozta. [8]

A kandidátusi képzést 8499-en fejezték be. 2012-ben minden negyedik aspiráns sikeresen megszerezte a kandidátusi diplomát. A nagydoktori képzést 424-en fejezték be, és minden harmadik végzős szerzett nagydoktori diplomát. [8]

Az akkreditálási huzavona ellenére gyakorlatilag nem változott a képzési helyek száma. Kandidátusok képzése 521 helyen folyt, ebből 270 kutatóintézetekben, 251 felsőoktatási intézetben. [8]

2012-ben – az Állami Statisztikai Szolgálat adatai szerint – Ukrajnában 15592 volt a nagydoktorok száma, ami 4,7%-os növekedést jelent 2011-hez képest. 698-an szereztek nagydoktori diplomát. Ebből 34,2% vezető, 31,1% professzori, 22,1% docensi, 9,3 kutatói beosztásban dolgozott. Társadalomtudományokból 41,5%, humán tudományból 9%, természettudományból 14,2%, orvostudományból 16,2%, mezőgazdasági tudományból 2% kapta meg a legmagasabb tudományos fokozatot. [8]

2012-ben a nagydoktorok 96%-a rendelkezett professzori habilitációval. Kétharmaduk oktatási intézményben dolgozott. A pedagógus szakma a felsőoktatásban is elnöiesedik. Érdekes módon ezzel összefügg az is, hogy a nagydoktori fokozattal rendelkező férfiak száma 2,5%-kal, míg a nőké 11,6%-kal nőtt. A professzorasszonyok száma 9,4%-kal növekedett, a docenseké pedig 19,1%-kal. [8]

A számos védelem ellenére alig változik a nagydoktorok átlagéletkora: a férfiaknál 62, a nőknél 56 év. [8]

Ezek az adatok egyértelműen bizonyítják, hogy még azok is, akik már vezetői beosztásban dolgoznak, s majdnem elérték a nyugdíjkorhatárt, szüntelenül komoly pub-

лікільні кінсьерел біркóзнк а мкгасабб елісерес ́с ́ес бешзломóк мккк.

Ззрсó хелетт. Укрзјнзбнн а публікзціóкерт мкнтег 1500 сзккп верснг, амккнек хлн, мзр нем келл сокзкг вэрнн егг-егг ккк мекеленесере. А сзертó еххез, аз есетек тóлнгомó тóббсегебн, аз інтететóл семмкфеле тзмотзгзст нем ккп. Кóзбен аз октзтóннк евенте 250 óрн елóдздзст келл тзртзнн, амк ́лтзлзбнн гзкóрлзтн фогллкó-

ззсók кк кекгесзтленек. Аз ередмекн: а мекелент ккккк сзкмзннк нóвекедесе мекелетт, аз укрзн октзтóк, кзтзтóк нзгнн ркткзн публікзлнн нívóс тудомзнын лопкбн, тóббсегк мкнкзгзт нем взгг алкк кскерк а вклзгбн. А хелзтетн сзк егг ўзстóнзесн ренсзерт лэтрехзсзз жзвкхтзнн. Де ерре, ремелкжк сзк зтменктелг, аз укрзн фелсóоктзтзсннк мост нкнс лехетóсеге.

IRODALOM

(REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Barkáts J. Az ukrán tanárképzés sajátosságai [*Peculiarities of the Ukrainian teacher training*] / Zborník III. Medzinárodnej vedeckej konferencie University J. Selyeho „Veda a vzdelávanie na podporu vzdelanostnej spoločnosti“, Komárno, 5.–6. septembra 2011. – Vidavateľ: Universita J. Selyeho, 2011. – S. 223-231.
2. Наказ Міністерства освіти і науки України N 847 від 24.12.2003 Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти // [E-source]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1448-11>
Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy N 847 vid 24.12.2003 Litsenziyni umovy nadannya osvitynih posluh u sferi vyshchoyi osvity [Licensing Terms of educational services in higher education].
3. Постанова Кабінету Міністрів № 978 від 9 серпня 2001 р. Про затвердження Положення про акредитацію вищих навчальних закладів і спеціальностей у вищих навчальних закладах та вищих професійних училищах // [E-source]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/978-2001-p/paran18#n18>
Postanova Kabinetu Ministriv № 978 vid 9 serpnia 2001 r. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro akredytatsiyu vyshchyykh navchal'nykh zakladiv i spetsial'nostey u vyshchyykh navchal'nykh zakladakh ta vyshchyykh profesiynykh uchylshchakh [Approval of the Regulations on the accreditation of higher education institutions and professions in higher education and higher vocational schools].
4. Проект Закону про вищу освіту // [E-source]. Access mode: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45287
Proekt Zakonu pro vyshchu osvitu [Draft Law on Higher Education].
5. Наказ Міністерства освіти і науки України N 557 від 26.09.2005 Про впорядкування умов оплати праці та затвердження схем тарифних розрядів працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ // [E-source]. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1130-05>
Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy N 557 vid 26.09.2005 Pro vporядkuvannya umov oplaty pratsi ta zatverdzhennya skhem tarifnykh rozryadiv pratsivnykiv navchal'nykh zakladiv, ustanov osvity ta naukovykh ustanov // [E-source].
6. Постанова Кабінету Міністрів № 567 від 24 липня 2013 р. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника // [E-source]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-p>
Postanova Kabinetu Ministriv № 567 vid 24 lypnya 2013 r. Pro zatverdzhennya Poryadku prysudzhennya naukovykh stupeniv i prysvoyennya vchenoho zvan'nyya starshoho naukovoho spivrobitnyka // [E-source].
7. Постанова Кабінету Міністрів N 1149 від 27 грудня 2008 р. Про затвердження Порядку присвоєння вченого звання професора і доцента // [E-source]. Access mode: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1149-2008-p>
Postanova Kabinetu Ministriv . N 1149 vid 27 hrudnya 2008 r. Pro zatverdzhennya Poryadku prysvoyennya vchenoho zvan'nyya profesora i dotsenta [On approval of the academic rank of professor and associate professor].
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник / Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – ДП „Інформаційно-видавничий центр Держ-стату України”, Київ, 2013. – 287. / [E-source]. Access mode: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
Naukova ta innovatsiyna diyal'nist' v Ukraini. Statystychnyy zbirnyk [Research and Innovation in Ukraine. Statistical Yearbook] / Vidpovidal'nyy za vypusk I.V. Kalachova. – DP „Informatsiyno-vydavnychyu tsentr Derzhstatu Ukrainy”, Kyiv, 2013. – 287.

Borkach E.I. «Incentives» of professional development of teachers in Ukrainian higher education

Abstract. The Ukrainian higher education put forward higher requirements for teachers. However, this is not always accompanied by a real scientific growth. Most Ukrainian scientists rarely publish their findings in the prestigious scientific journals, and therefore remain unknown in the world. The situation can be changed only with the introduction of a new system of incentives.

Keywords: Higher education, science, publishing, Ukraine

Боркач Е.И. «Стимулы роста» в украинском высшем образовании

Аннотация. В украинском высшем образовании выдвигаются все более высокие требования к преподавателям. Однако это не всегда сопровождается реальным научным ростом. Большинство украинских ученых довольно редко публикует результаты своих исследований в престижных научных изданиях, и поэтому остаются неизвестными в мире. Ситуацию может изменить только новая система стимулирования.

Ключевые слова: высшее образование, наука, публикации, Украина